

نرم افزارهای اخلاقی نور؛ ضرورتها و قابلیتها

گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین عزت‌الله مرتضایی
مدیر گروه «قرآن، اخلاق و دعا»

تهیه و تنظیم: علی نعیم‌الدین خانی

اشاره

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی برای سروسامان دادن به تولیدات خود، از گروه‌های متعدد علمی در معاونت پژوهشی بهره می‌برد. یکی از این گروه‌ها، گروه «قرآن، اخلاق و دعا» است که تاکنون نرم‌افزارهای فاخر و پرمخاطبی را در کارنامه فعالیت خود به ثبت رسانده است و از آن جمله می‌توان به نرم‌افزار: جامع تفاسیر نور، نور الجنان و دانشنامه اخلاق اشاره نمود.

از آنجا که این شماره از فصلنامه ره‌آورد نور، به معرفی فعالیت‌ها و تولیدات گروه «اخلاق و دعا» در مرکز نور اختصاص دارد، به حضور حجت‌الاسلام والمسلمین عزت‌الله مرتضایی، مدیر محترم گروه «قرآن، اخلاق و دعا» در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی رسیدیم و با ایشان درباره پیشینه، روند تولید و قابلیت‌های نرم‌افزارهای اخلاقی نور به گفت‌وگو نشستیم. امید است که این مصاحبه، مورد استفاده علاقه‌مندان و خوانندگان عزیز قرار گیرد.

از چه سالی عهده‌دار مسئولیت گروه علمی قرآن، اخلاق و دعا در مرکز نور شدید؟

«عوذ بالله من الشیطان الرجیم. بسم الله الرحمن الرحیم. والحمد لله رب العالمین. وصلى الله على سيدنا محمد وآله الطاهرين. الهی هب لی کمال الانقطاع الیک وأثر ابصار قلوبنا بضیاء نظرها الیک حتی تخرق ابصار القلوب حجب النور فتصل الی معدن العظمة فتصیر ارواحنا معلقة بعز قدسک.»

این دعا که در ابتدای عرایض خواندم، یکی از مهم‌ترین فرازهای مناجات شعبانیه است که در کتاب شریف مفاتیح‌الجنان آمده است. مناجات شعبانیه، یکی از مهم‌ترین مناجات‌هایی هست که از ائمه اطهار(ع) روایت شده است. ما مناجات خمسة عشر را هم داریم که پانزده مناجات است و از امام سجاد(ع) نقل شده و یا برخی مناجات‌ها هستند که از زبان امام علی(ع) خوانده شده است؛ اما مناجات شعبانیه، به تعبیر حضرت امام خمینی(رض) که خیلی به این دعا توجه داشتند، همه ائمه(ع) به خواندن آن اهتمام داشته‌اند و بر آن محافظت می‌کردند. به هر حال، دریایی از معارف در این دعا و سایر ادعیه نهفته شده است که من از باب تیمن، به فرازی از مناجات شعبانیه اشاره کردم.

در معاونت پژوهش، گروه علمی اخلاق و دعا، جزء آخرین گروه‌هایی است که تشکیل شده است؛ یعنی فکر نمی‌کنم که بعد از این گروه، دیگر گروه علمی داشته باشیم که تأسیس شده باشد. این گروه، در سال ۱۳۹۰ تأسیس گردید. از همان آغاز، با بنده صحبت شد که مسئولیت آن را بپذیرم و دلیل آن، این بود که

نورالجنان (اولین نرم‌افزار اخلاقی و دعایی مرکز)، در گروه قرآن تولید شده بود. کارهای مربوط به نورالجنان را بنده و همکاران آقای تقفیان با هم انجام دادیم. چند سال پیش، دوستان ما در معاونت پژوهش به بنده گفتند: از سال ۱۳۸۰ که برنامه نورالجنان تولید شده، بحمدالله با استقبال خوبی مواجه گردیده است. شایسته است که نسخه دوم این برنامه را نیز آماده کنید.

آن زمان، بنده عهده‌دار مسئولیت گروه قرآن بودم که خودش کار سنگینی بود و انگیزه‌ای برای تشکیل گروه دیگری به اسم اخلاق و دعا وجود نداشت. ولی با توجه به اهمیت بحث اخلاق و ادعیه و ضرورت تدارک و به‌روزرسانی محصولاتی از این دست، موجب شد که بنده با آقای دکتر شهیریاری، رئیس وقت مرکز صحبت کنم و اجازه تأسیس این گروه را بگیرم و از آنجایی که ایشان به رشته اخلاق گرایش داشتند و رساله دکتری‌شان به حوزه فلسفه اخلاق غرب مربوط می‌شد، موافق این قضیه بودند. البته نظر ایشان بر این بود که بنده خودم شخصاً مسئولیت گروه اخلاق را نیز بر عهده بگیرم که در وهله نخست، مخالفت کردم؛ چون دغدغه بنده همان گروه قرآن و مباحث مربوط به آن بود و اگر می‌خواستم

در گروه اخلاق و دعا هم مثل سایر گروه‌ها، دو هدف مهم داریم؛ یکی، تولید کتابخانه دیجیتال در موضوع کاری خودمان و دیگری، تدوین کارهای پژوهشی. طبیعتاً در گروه اخلاق و دعا هم این وظیفه را ما مد نظر قرار دادیم. مرکز نور در زمینه مباحثی چون: قرآن، حدیث، فقه و کلام خوب کار کرده و در این باره تسلط و تبحر دارد؛ اما در زمینه اخلاق، کارمان تازگی دارد و سابقه‌ای هم در مرکز نداشته است

نیامده بود. ضمن اینکه مسئولان مرکز اشکال گرفته بودند که این پروژه، استاندارد لازم را برای تولید ندارد. به همین جهت، جلسه‌ای با حضور آقایان: دکتر شه‌ریاری رئیس مرکز، دکتر بهرامی معاون پژوهش و حجت‌الاسلام والمسلمین راشدی‌نیا مسئول اداره کل تحلیل محتوا و نیز یکی از همکاران که مسئول کنترل برنامه‌های مرکز بود، برگزار شد. در این جلسه، بعد از گفت‌وگوهایی که در خصوص پروژه «کتابخانه اخلاق» انجام شده بود، آقایان به طور رسمی، کار مدیریت گروه اخلاق را به بنده محول نمودند.

تقریباً اوایل بهمن سال ۹۳ بود که کار را تحویل گرفتم و جهت تکمیل پروژه، دو ماه برای ما وقت تعیین کردند؛ البته ده روز برای تست و کنترل برنامه فرصت داشتیم و ده روز هم وقت برای تکثیر و تولید برنامه لازم بود و عملاً ما چهل روز برای انجام دادن کارهای پژوهشی فرصت داشتیم. به هر حال، بنده عرض کردم که نیمه اسفند ۹۳ پروژه را تحویل می‌دهم. بعد از آن جلسه، به شکل خیلی فشرده چهل روز روی برنامه کار پژوهشی کردیم و به توفیق الهی این کار به آخر رسید و برنامه بیرون آمد و این کار، بحمدالله، یکی از پروژه‌های خوب ما و جزء اولین کار اخلاقی گروه اخلاق در مرکز شد. بنابراین، از سال ۹۳، علاوه بر مسئولیت گروه قرآن، مسئولیت اخلاق و دعا را هم به بنده واگذار کردند.

مهم‌ترین وظایف و اهدافی که در گروه اخلاق و دعا دنبال می‌شود، چیست؟

در گروه اخلاق و دعا هم مثل سایر گروه‌ها، دو هدف مهم داریم؛ یکی، تولید کتابخانه دیجیتال در موضوع کاری خودمان و دیگری، تدوین کارهای پژوهشی. طبیعتاً در گروه اخلاق و دعا هم این وظیفه را ما مد نظر قرار دادیم. مرکز نور در زمینه مباحثی چون قرآن، حدیث، فقه و کلام خوب کار کرده و در این باره تسلط و تبحر دارد؛ اما در زمینه اخلاق، کارمان تازگی دارد و سابقه‌ای هم در مرکز نداشته است.

مقدمتاً باید عرض کنم که ما یک فقه اصغر داریم، یک فقه اوسط داریم و یک فقه اکبر. فقه اصغر، همان فقه معمولی است. فقه اوسط، علم اخلاق است و فقه اکبر، عقاید (فلسفه، حکمت، کلام و عرفان) است. ما در زمینه فقه اصغر و اکبر تسلط داریم؛ ولی در خصوص فقه اوسط که اخلاق است، کار مشخصی در مرکز نشده است. نه کتاب‌های آن خیلی مشهور هستند و نه علم رایجی در حوزه علمیه است. علت اینکه این گروه در مرکز دیر تأسیس شد، ناظر به همین بحث است. آن سه بزرگواری هم که قبل از بنده

گروه اخلاق را نیز مدیریت کنم، امکان داشت، کارهای بنده را در گروه قرآن تحت‌الشعاع قرار دهد. از این‌رو، در همان موقع، خدمت رئیس مرکز عرض کردم که به فکر یک مسئول برای گروه اخلاق باشید؛ اما ایشان گفت: فعلاً سرپرست این گروه باشید و این گروه را راه بیندازید و پروژه‌های آن را مشخص کنید تا ان‌شاءالله به فکر یک مدیر باشیم.

بنابراین، از سال ۱۳۹۰ گروه اخلاق و دعا در معاونت پژوهش شکل گرفت و آقای دکتر شه‌ریاری هم شرط کرده بود که سیاست‌ها و اهداف و پروژه‌هایی که در این گروه شکل می‌گیرد، حتماً با مشورت و راهنمایی ایشان باشد. در همان سال، جلساتی به صورت مستمر در اتاق رئیس مرکز برگزار می‌کردیم. ایشان چهارشنبه و پنج‌شنبه به قم می‌آمدند و ما نیز گزارش کارمان را ارائه می‌کردیم و زیر نظرشان کارها را پیش می‌بردیم. تا سال ۹۳ تقریباً قضیه به همین منوال گذشت. البته در طی این سه سال، به جهت مشغله‌ای که بنده در گروه قرآن داشتیم، ادامه کار را به دیگران واگذار کردم؛ اما در طول این مدت، به دلایلی، کار نیمه‌کاره باقی ماند؛ تا اینکه در سال ۹۳ برای من به صورت رسمی حکم مدیریت گروه اخلاق را صادر کردند. یکی از اولین پروژه‌های در معاونت پژوهش، کتابخانه اخلاق بود که از سال ۹۰ بنده کار آن را شروع کرده بودم؛ ولی تا پایان سال ۹۳ هنوز بیرون

یکی از سیاست‌های کلی مرکز، به خصوص در معاونت پژوهش، تا جایی که ضوابط و استانداردهای کاری اجازه می‌دهد، ارائه نسخه تحت وب و اپلیکیشن موبایلی محصولات خویش است؛ برای مثال، هم نسخه ویندوزی جامع تفاسیر نور تولید شده و هم نسخه تحت وب آن، به نام پایگاه جامع قرآنی

عهدہ دار این گروه بودند و به نوعی موفق به تکمیل این کار نشدند، به جهت مشکلات عدیده‌ای بوده که در این مسیر وجود داشت.

در هر صورت، ما منابع مهم اخلاقی را در سه بُعد تهیه کردیم؛ چون اخلاق سه بُعد دارد؛ نقلی، عقلی و عرفانی. به بیان دیگر، منابع اخلاقی سه گرایش دارد: اخلاق نقلی، اخلاق عقلی و اخلاق عرفانی. البته شکل تلفیقی هم داریم که این سه بُعد را با هم همراه می‌کند. ما سعی کردیم منابع اخلاقی را در این سه حوزه به سامان برسانیم و آنها را تدارک ببینیم. از جنبه اخلاق نقلی، کتاب‌هایی مثل: مصباح الشریعه، المحاسن برقی، آثار روایی شیخ صدوق (عیون الأخبار، ثواب الاعمال و معانی الأخبار)، تحف العقول، مکارم الأخلاق و محاسبه نفس را ارائه کردیم. همچنین، در زمینه اخلاق عقلی، منابعی مثل: رسائل اخوان الصفاء، الأعمال الفلسفیه فارابی، تهذیب الأخلاق جناب احمد بن مسکویه، رسائل حکمی بوعلی سینا و اخلاق ناصری جناب خواجه نصیرالدین طوسی را عرضه نمودیم و در زمینه اخلاق عرفانی هم منابع مهمی مثل: قوت القلوب ابوطالب مکی، منازل السائرین خواجه عبدالله انصاری، رسائل قشیری، اوصاف الأشراف جناب خواجه نصیرالدین طوسی، مصباح الہدایہ ومفتاح الکرامہ عزالدین محمود کاشانی را در برنامه گنجانده‌ایم. همچنین، در کتابخانه اخلاق کتاب‌های مهم اخلاقی همچون: کیمیای سعادت، احیاء العلوم، مہجۃ البیضاء و ترجمه آن، جامع السعادات و معراج السعاده نیز آمده است.

شبهه کارهای دیگر که در گروه‌های علمی مرکز انجام شده، در اینجا هم هست؛ مثل تهیه فهرست‌های تخصصی، دانشنامه و درختواره. اینها مدنظر ما بود و از همان اول، آن را در دستور کار قرار دادیم و آنها را یکی پس از دیگری انجام دادیم. از قدیم‌الایام بنده به مباحث اخلاقی علاقه داشتم و همان زمانی که نورالجنان را در سال ۸۰ کار کردیم، بعد از آن، به فکر دانشنامه صحیفه سجادیہ افتادم. بنده می‌دیدم چقدر شروح خوبی درباره ادعیه داریم که متأسفانه، اینها گمنام هستند و حتی برخی از آنها چاپ هم نشده است. الان در کارهای اخلاقی مرکز، به نسخ خطی و کتاب‌های چاپ سنگی که در زمینه ترجمه و شرح ادعیه و زیارات هستند هم توجه داریم تا منابع مهم اخلاقی خودمان را ارتقا بدهیم.

گروه اخلاق و دعا چه محصولاتی را برای استفاده کاربران و محققان تولید کرده است؟

اتفاق جالبی که در مرکز افتاده، این است که قبل از تأسیس گروه

درختواره‌های: علوم قرآن، فقه و کلام را خیلی راحت استخراج می‌کنیم؛ چون علوم رایج هستند؛ ولی علم اخلاق، یک رشته نوپدید است. ما در «دانشنامه علوم قرآن» یا همان مشکات الأنوار ۲، علوم قرآن را به صورت کلاسیک طی ۲۲ مبحث دسته‌بندی کردیم و به صورت درختی ارائه دادیم؛ اما در خصوص اخلاق، چنین چیزی وجود ندارد و ما باید با تفحص و کارهای پژوهشی گسترده، به تهیه درختواره علم اخلاق همت بگذاریم

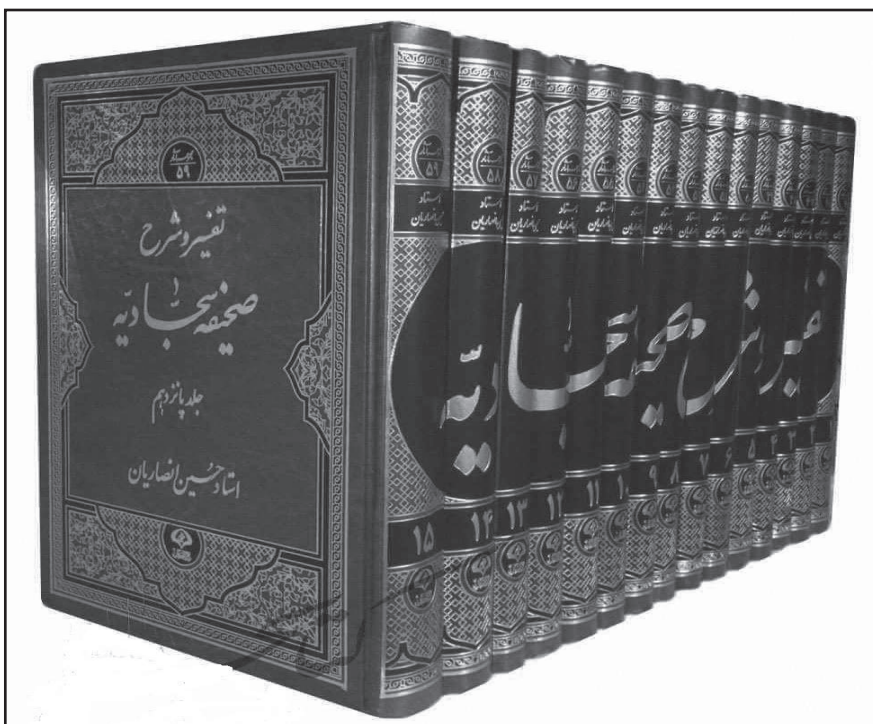
اخلاق، دو کار اخلاقی انجام دادیم. یکی از آنها، نورالجنان بود و به طور مفصل، در مقاله‌ای در همین موضوع، در این ویژه‌نامه درباره‌اش صحبت کردم. بعد از آنکه نورالأنوار ۲ را تولید کردیم، یک تحول و نقطه عطفی در نرم‌افزارهای مرکز رخ داد که بحمدالله با استقبال بسیاری مواجه شد و ریاست مرکز هم از این نرم‌افزار استقبال نمود و درخواست تولید یک نرم‌افزار دعایی و زیارتی داشتند که آن موقع، کتاب مفاتیح‌الجنان مدنظرشان بود. بنده این موضوع را مشروحاً در آن مقاله توضیح داده‌ام. به هر حال، نتیجه کار، تولید نورالجنان بود. نورالجنان، اولین برنامه اخلاقی ماست. آن موقع، یعنی سال ۸۰، ما گروه اخلاق نداشتیم و فکر هم نمی‌کردیم که روزی این گروه در مرکز تأسیس شود. به همین دلیل، فهرست منابعی که برای نورالجنان در نظر گرفتیم، عمدتاً دعا و زیارت بود؛ البته به همراه تعدادی از کتاب‌های اخلاقی؛ مثل احیاء العلوم، ترجمه احیاء، کیمیای سعادت، منازل السائرین، عده الداعی و مصباح الشریعه.

شد؛ نورالجنان در سال ۱۳۸۰، کتابخانه عرفان ۲ در سال ۱۳۹۲، کتابخانه اخلاق در سال ۱۳۹۵ و دانشنامه اخلاق اسلامی در سال ۱۳۹۸.

آیا برنامه‌های جدیدی هم در حوزه اخلاق و دعا در دستور کار دارید؟

در خصوص برنامه‌های جدید، باید عرض کنم که سه کار، مدنظر ماست که دو تای آن، تمام شده است؛ یکی، «دانشنامه مفاهیم عالیه در ادعیه و زیارات» است؛ یعنی «دانشنامه صحیفه سجادیه»؛ این برنامه، یک کتابخانه تخصصی، با محور صحیفه سجادیه است. تقریباً بیشتر ترجمه‌ها، شروح و کتاب‌های مرتبط با صحیفه را در این کتابخانه آورده‌ایم. حدود دویست عنوان کتاب نزدیک به سیصد

جلد، در این برنامه ارائه شده است. یک درختواره دعایی هم با محوریت صحیفه سجادیه، در این نرم‌افزار وجود دارد که به پنج کتاب مهم وصل شده است؛ صحیفه کامله، صحیفه جامعه، مصباح الزائر، کامل الزیارات و اقبال الأعمال. این محصول، در صف تولید قرار دارد که - ان شاء الله - در سال آینده، یعنی ۱۴۰۰ تولید می‌شود.

در کنار این کار، یک کتابخانه تخصصی خوب در زمینه دعا و زیارات هم برای نورالجنان آماده کردیم و فهرست مختصری را که در نورالجنان بود، کامل نمودیم و فهرست موضوعی جامع و کاملی را که همه ادعیه و زیارات را پوشش می‌دهد، با محوریت مفاتیح‌الجنان و مصادر مفاتیح، مهیا کردیم. مفاتیح، حدود ۲۸ مصدر دارد. همه این مصادر را استخراج نمودیم و به فهرست جامع وصل کردیم.

مرحوم شیخ عباس قمی، کتاب مفاتیح‌الجنان را جهت تکمیل یا تهذیب کتابی به نام «مفتاح الجنان» اثر شخصی به اسم شیخ اسدالله حائری تهرانی نوشته است؛ زیرا ادعیه و زیارات کتاب مفتاح، خیلی مستند نبوده و دعاهای قوی و ضعیف و مجهول را هم آورده بوده است. به همین جهت، شیخ عباس قمی باعجله ادعیه و زیارات را از مصادر مورد نظرش استخراج کرد و مفاتیح را نگاشت. ما در نسخه جدید نورالجنان، همه مصادر مفاتیح را آورده‌ایم و به درختواره وصل کرده‌ایم. در واقع، پشت پرده مفاتیح

- بعد از نورالجنان، کتابخانه عرفان را کار کردیم و نسخه ۳ آن را در سال ۱۳۹۳ تولید نمودیم که مدیر پژوهشی آن، بنده بودم؛ چون کارهای پژوهشی کتابخانه عرفان ۲ را من انجام داده بودم، کتابخانه عرفان ۳ را هم گفتند شما انجام بدهید و من هم به کمک دوستانم در معاونت پژوهشی، به خصوص همکاری آقای راشدی‌نیا که پس از بنده، متکفل برنامه شد، کار را پیش بردیم تا اینکه در سال ۹۳ نسخه سوم کتابخانه عرفان را تولید کردیم. در این کتابخانه، منابع اخلاقی برنامه را ارتقا دادیم و در آن، خیلی از کتاب‌های اخلاق عرفانی و بعضی از کتاب‌های اخلاق عقلی را به نرم‌افزار افزودیم و جنبه اخلاقی برنامه را به طور چشمگیری توسعه دادیم.
- برنامه بعدی اخلاقی ما، نسخه اول کتابخانه اخلاق است که در سال ۹۵ تولید شد. در واقع، بعد از نورالجنان و کتابخانه عرفان، این سومین کار ما در حوزه اخلاق و دعا به حساب می‌آید.
- چهارمین محصول ما، دانشنامه اخلاق اسلامی است که کتابخانه اخلاق نسخه دو هست؛ یعنی کتابخانه اخلاق را ارتقا دادیم و یک دانشنامه هم تولید کردیم. این دانشنامه، یکسری ویژگی‌ها دارد و کار نوینی محسوب می‌شود. در همین ویژه‌نامه، مقاله‌ای درباره این مطلب تألیف شده و آقای فولادی در آنجا بیان کرده‌اند که مجموعاً چهار نرم‌افزار تخصصی، حاصل فعالیت‌های ما

پوشش داده‌ایم. در جامع تفاسیر نسخه سوم، ۲۶ زبان را آورده‌ایم و در پایگاه جامع قرآنی، ۳۳ زبان وجود دارد.

نهج البلاغه و صحیفه سجادیه هم مثل قرآن هستند؛ نهج البلاغه، برادر قرآن است و صحیفه سجادیه، خواهر قرآن است. ویژگی صحیفه سجادیه، این است که چون به زبان دعاست و حال و هوای عرفانی دارد، خیلی از غیرمسلمانان، نظیر مسیحیان، به ادعیه عرفانی توجه نشان می‌دهند. ما شیعیان، دعای کمیل، دعای ندبه، مناجات شعبانیه و یا مناجات خمسة عشر را داریم؛ مسیحیت هم یکسری دعاها را عرفانی خاصی دارد که در عهد عتیق یا تورات و عهد جدید یا انجیل آمده و در کلیسا اینها را می‌خوانند. از این رو، دعا برایشان خیلی مهم است.

در همین راستا، به ترجمه لاتین صحیفه سجادیه، نهج البلاغه و سایر دعاها اهتمام ویژه نشان داده‌ایم. در حال حاضر، در «دانشنامه صحیفه سجادیه»، ترجمه‌ها و شروح غیرفارسی صحیفه نیز در دسترس است. متون دعایی ما، علاوه بر فارسی و عربی، به زبان‌هایی چون: انگلیسی، فرانسه، آلمانی و روسی ارائه شده است.

**به ترجمه لاتین صحیفه سجادیه،
نهج البلاغه و سایر دعاها اهتمام ویژه
نشان داده‌ایم. در حال حاضر، در
«دانشنامه صحیفه سجادیه»، ترجمه‌ها و
شروح غیرفارسی صحیفه نیز در دسترس
است. متون دعایی ما، علاوه بر فارسی
و عربی، به زبان‌هایی چون: انگلیسی،
فرانسه، آلمانی و روسی ارائه شده است.
بدیهی است که این موضوع، باعث
می‌شود بُعد بین‌المللی این محصول
تقویت شود و کاربران بیشتری تحت
پوشش قرار گیرند**

● را در معرض دید و استفاده پژوهشگران قرار داده‌ایم؛ مثلاً مرحوم شیخ عباس قمی می‌گوید: «در سیزدهم ماه رجب و یا فرض کنید در عید غدیر، چندین دعا و زیارت نقل شده است؛ اما چون مجال نبوده، همه اینها را ذکر نکردیم و هرکس می‌خواهد، به مصباح شیخ کفعمی مراجعه کند.» کاری که ما کرده‌ایم این است که این ارجاعات شیخ عباس قمی را آورده‌ایم و در اختیار کاربر قرار داده‌ایم. بنابراین، نورالجنان ۲ هم آماده تولید است. فقط منتظر هستیم که مرکز مقدمات لازم را برای تولید این برنامه تدارک ببیند.

● فعالیت دیگر ما که از زمان تأسیس گروه اخلاق و دعا کلید خورد، بحث تهیه درختواره اخلاق است. همان‌طور که می‌دانیم، علم اخلاق مثل علوم همچون فقه یا کلام، یک علم مدون کلاسیک و حوزوی نیست. درختواره‌های: علوم قرآن، فقه و کلام را خیلی راحت استخراج می‌کنیم؛ چون علوم رایج هستند؛ ولی علم اخلاق، یک رشته نوبنیاد است. ما در «دانشنامه علوم قرآن» یا همان مشکات الأنوار ۲، علوم قرآن را به صورت کلاسیک طی ۲۲ مبحث دسته‌بندی کردیم و به صورت درختی ارائه دادیم؛ اما در خصوص اخلاق، چنین چیزی وجود ندارد و ما باید با تفحص و کارهای پژوهشی گسترده، به تهیه درختواره علم اخلاق همت بگذاریم.

● ان‌شاءالله اگر خداوند متعال توفیقی بدهد و طول عمری باشد، می‌خواهیم درختواره اخلاقی را هم تولید کنیم که کار بسیار ارزشمندی خواهد شد. برخی بزرگان مثل علامه طباطبایی در المیزان، به طور مفصل مبانی شکل‌گیری علم اخلاق را از دیدگاه اسلام مطرح کرده و خودش هم یک درختواره‌ای را ارائه داده است. ما از این کار، الهام گرفته‌ایم و از آن الگوگیری می‌کنیم. همچنین، با استانداردهایی که در سایر دانشنامه‌ها مانند دانشنامه علوم قرآن یا درختواره کلام و درختواره فقه در اختیار داریم، می‌خواهیم درختواره اخلاق را نیز طراحی و تدوین نماییم تا خدمتی به علم اخلاق و اخلاق‌پژوهی و اساتید اخلاق نموده باشیم؛ ان‌شاءالله تعالی.

● **کتاب‌های این نرم‌افزار، از چه زبان‌هایی بهره می‌برد؟**
سؤال خیلی خوبی است. غالب متون ما در نرم‌افزارهای نور فارسی و عربی است؛ هرچند برخی محصولات ما از چند زبان، بهره می‌برد؛ مثل جامع تفاسیر نور. ما در پایگاه جامع قرآنی که در واقع، نسخه وب جامع تفاسیر هست، تمام ترجمه‌های خارجی قرآن را

الأحاديث راهاندازی گردیده و هم نسخه موبایلی آن در معرض استفاده علاقه‌مندان قرار گرفته است. وبگاه‌هایی مثل پایگاه جامع تاریخ و یا پایگاه لغت به نام «قاموس‌النور» هم به دنبال همین سیاست کلی مرکز، تهیه و ارائه شده است. تاکنون این چهار پایگاه، به دنبال محصولات ویندوزی ما تولید شده‌اند.

هم‌اینک گروه فقه نیز مشغول تدارک دانشنامه جامع فقه ۴ است که پس از تصویب، پایگاه جامع فقه نیز مهیای راهاندازی خواهد شد. بعد از آن، پایگاه رجال و پایگاه علوم عقلی آماده خواهد شد. بعد از همه اینها، نوبت به ما می‌رسد که تا آن موقع، دانشنامه صحیفه و نیز نورالجنان ۲ هم تولید شده است و امیدوارم درختواره اخلاق را هم تولید کنیم. بعد از اینها، پایگاه جامع اخلاق و دعا را تأسیس خواهیم کرد. بحمدالله، یکی از برنامه‌ها و دغدغه‌های رئیس جدید مرکز، جناب آقای دکتر بهرامی، توسعه وب در مرکز است که اگر این امر تسریع گردد، ما شاهد وبگاه اخلاق هم خواهیم بود. البته ممکن است اپلیکیشن موبایلی، خیلی زودتر از اینها مهیا شود؛ بستر موبایلی، در سه حوزه: اخلاق همراه، دعای همراه و زیارت همراه قابل طراحی و عرضه است که نیازهای عمومی و ضروری کاربران را برآورده خواهد کرد.

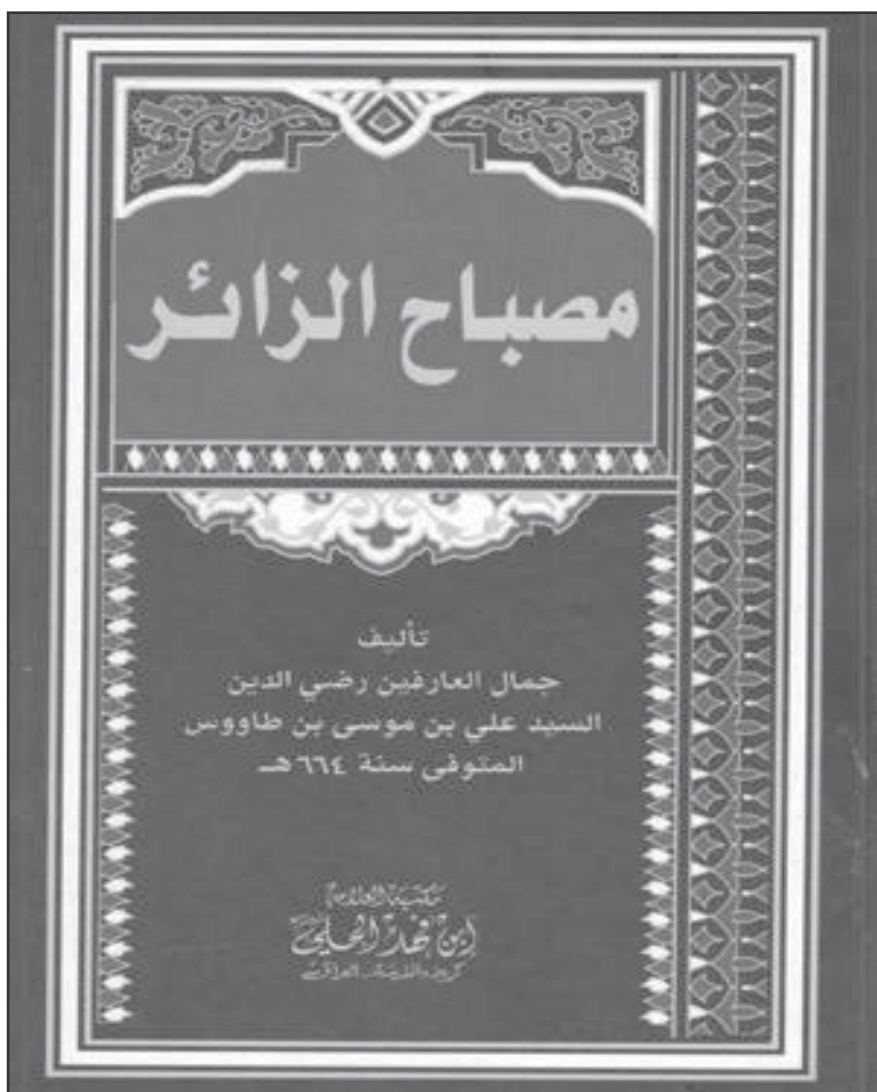
آیا مبحث اخلاق و دعا از هم قابل تفکیک هستند؟ یا اینکه این دو را با هم آمیخته می‌بینید؟

بسیاری از بحث‌های اخلاقی، مانند: اخلاص، تواضع، تبتل، ابتهاج، انابه و توبه، مبتنی بر دعاست؛ یعنی درون‌مایه و خمیرمایه خیلی از فضایل اخلاقی را دعاها تشکیل می‌دهند؛ مثل دعای کمیل، مناجات شعبانیه و نظایر آن. البته روشن است که تعریف اخلاق و دعا، از هم جداست؛ ولی کارکردهایشان با هم آمیخته است و به صورت علمی و منطقی و عقلی نمی‌توانیم آنها را تفکیک کنیم؛ چون مباحث آن با هم خیلی تنیده هستند. به همین جهت، در محصول اخلاقی

بدیهی است که این موضوع، باعث می‌شود بُعد بین‌المللی این محصول تقویت شود و کاربران بیشتری تحت پوشش قرار گیرند.

آیا محصولات اخلاقی نور در بستر وب یا موبایل هم قابل بهره‌برداری هستند؟

یکی از سیاست‌های کلی مرکز، به‌خصوص در معاونت پژوهش، تا جایی که ضوابط و استانداردهای کاری اجازه می‌دهد، ارائه نسخه تحت وب و اپلیکیشن موبایلی محصولات خویش است؛ برای مثال، هم نسخه ویندوزی جامع تفاسیر نور تولید شده و هم نسخه تحت وب آن، به نام پایگاه جامع قرآنی. همچنین، هم نسخه ویندوزی جامع الأحادیث عرضه شده و هم پایگاه جامع

ما، نظیر کتابخانه اخلاق، کتاب‌های دعایی هست و در محصول دعایی ما، مثل نورالجنان، منابع اخلاقی هم ارائه شده است.

به‌نوعی اینها با یکدیگر همپوشانی دارند؛ حتی می‌خواهم عرض کنم که ارتباط این دو، از ارتباط اصول فقه با فقه یا علوم قرآن با تفسیر و یا منطق با فلسفه هم بیشتر است؛ چون آن دو را ما تفکیک کردیم و گفتیم که اصول فقه، ابزار فقه است یا علوم قرآن، ابزار تفسیر است و یا منطق، ابزار فلسفه است؛ یعنی اینها مقدمه یک چیز دیگری که اصلی و عالی هستند، به شمار می‌روند؛ اما رابطه دعا و اخلاق، این‌گونه نیست و مثلاً دعا، جنبه مقدمه برای اخلاق ندارد؛ بلکه ارتباطشان خیلی آمیخته و تنگاتنگ است.

آیا با مؤسساتی که خارج از مرکز در حوزه اخلاق کار می‌کنند، تعامل یا ارتباط دارید؟

خوشبختانه، تعامل‌های خوبی در پروژه‌های اخلاقی مرکز اتفاق افتاد. بهمن‌ماه سال ۱۳۹۸ درست یک سال قبل، در خانه اخلاق پژوهان جوان قم به مدیریت آقای میثم غلامی که از دوستان ما هستند، یک نشست علمی داشتیم. در این نشست، نرم‌افزار دانشنامه اخلاق اسلامی را نقد و بررسی کردند. ما دانشنامه اخلاق را آنجا

معرفی کردیم و به اشکالات ناقدان هم پاسخ دادیم که بحمدالله، بازخورد خوبی داشت.

همچنین، یک بنیاد بین‌المللی دعا هست که مدیر عامل آن، آقای علی‌محمد بروجردی است. تا کنون با این بنیاد بین‌المللی که کارهای مکتوب در زمینه دعا دارد، سه جلسه بحث و گفت‌وگو داشته‌ایم و فعالیت‌های خودمان را در حوزه دعا با آنها مطرح نموده‌ایم. بدیهی است، دیتاهای مکتوب، به‌خصوص کارهای تصحیح و ترجمه ادعیه که در این بنیاد وجود دارد، خیلی به کار ما می‌آید. این بنیاد بین‌المللی، متون دعایی را تصحیح می‌کند و به چاپ می‌رساند و گاهی گزیده‌هایی را نیز منتشر می‌نماید. اینها در واقع، منبع استفاده برنامه‌های نرم‌افزارهای ماست و باعث رشد و ارتقای محصولات دعایی ما خواهد شد.

نمونه دیگر، تعامل ما با مرکز صحیفه‌پژوهی در قم است که تحت اشراف حجت‌الاسلام والمسلمین سید حسن طیب حسینی اداره می‌شود و ما با این مرکز هم تعامل خوبی در راستای سامان دادن به نرم‌افزار دانشنامه صحیفه داشته‌ایم.

ارزیابی کاربران نور را از محصولات اخلاقی مرکز چطور می‌دانید؟

الآن مرکز بحمدالله در جمع‌آوری و تجمیع و تدوین نظرات کاربران، خیلی حرفه‌ای و تخصصی کار می‌کند. بنده چون مسئول تولید محصولات قرآنی مرکز هستم، خیلی از نزدیک با کاربران تعامل دارم و نظرات و انتقادات یا پیشنهادات آنها را رصد می‌کنم و در کوتاه‌ترین زمان ممکن به آنها پاسخ می‌دهم؛ هرچند تعداد کاربرانی که با محصولات اخلاقی ما کار می‌کنند، نسبت به تولیدات قرآنی نور، کمتر است. به هر حال، به نظرم کاربران خیلی مهم هستند و نظرات آنها اهمیت بسیاری دارد؛ چون ما داریم برای کاربران خومان محصول تولید می‌کنیم و به همین جهت، دیدگاه آنها برای ما خیلی مهم است.

گاهی یک کاربر در برنامه متوجه یک جاافتادگی از کتاب شده و آن را به ما گزارش کرده است و ما هم آن را رفع نموده‌ایم. خب، این نوع کاربران خیلی باارزش هستند و باعث رشد کیفی محصولات ما می‌شوند. بعضی اوقات، بنده به کاربران خاص خودمان، برخی محصولات نور را هدیه می‌دهم و از طریق ایمیل، تلفن و یا به طور شفاهی از آنها قدردانی می‌نمایم تا به‌نوعی از اهتمام و توجه ایشان به نرم‌افزارهای نور تشکر کرده باشم.

گاهی نیز به کاربران خودمان فراخوان می‌دهیم که مثلاً می‌خواهیم

اصولاً ما محصولات خودمان را برای کاربر تولید می‌کنیم که او به‌آسانی از آنها استفاده کند و به نتیجه مطلوب خودش برسد. پس، نظر و خواست استفاده‌کنندگان یا کاربران نیز باید برای ما مهم باشد و هرگز نباید در صد توجیه اشکالات درست بریابیم. معمولاً کاربران هدف، بادقت و به‌خوبی از برنامه اشکال‌زدایی می‌کنند و به‌نوعی می‌توان گفت چنین عزیزانی، از نیروهای مرکز حساب می‌شوند

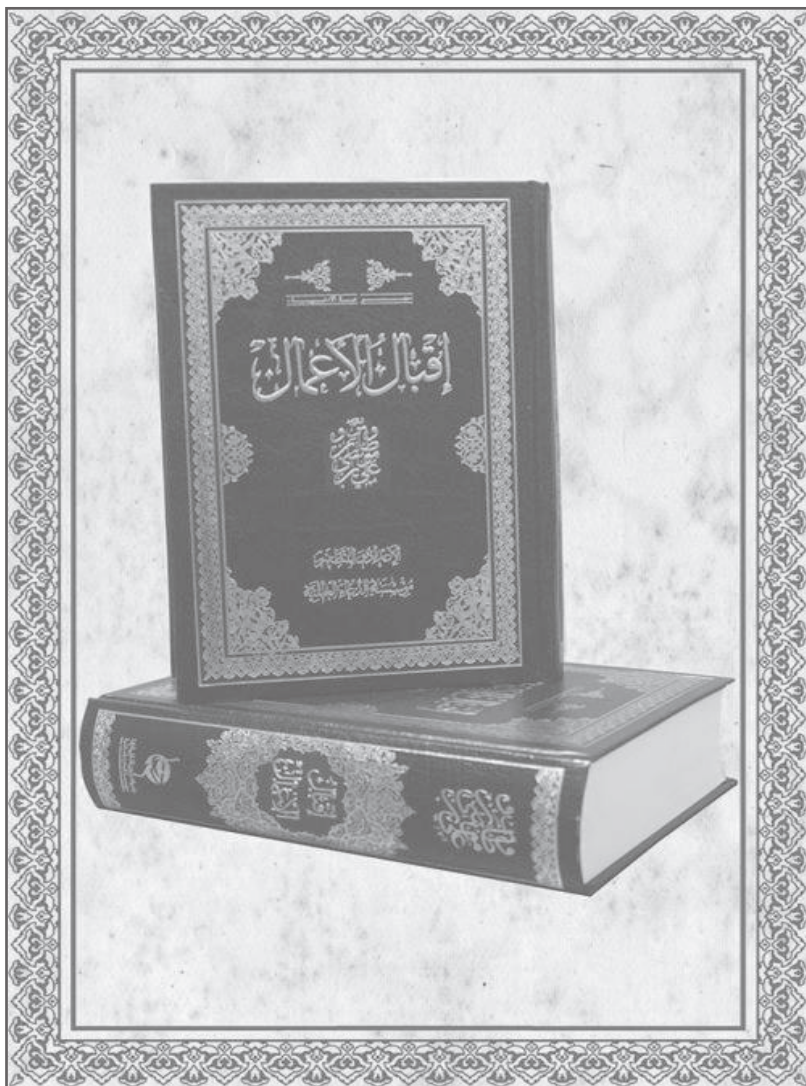
که یکی از مدیران پژوهشی فعال در خصوص تعامل و ارتباط با کاربران و دادن پاسخ به موقع به آنها، بنده هستم؛ زیرا معتقدم نظر و نگاه کاربران، به خصوص کاربران هدف، نقش کلیدی در ارتقای کیفی محصولات ما دارند؛ چه بسا این ارتباط نزدیک با کاربران، باعث همکاری و تعامل خوبی بین مرکز و کاربر هدف شده و برکات بسیاری برای پیشبرد کار داشته است.

به خاطر دارم که یکی از کاربران عزیز، از ترجمه فرانسوی که در پایگاه جامع قرآنی داریم، دو تا اشکال گرفت که بعد از بررسی، دیدیم اشکال ایشان وارد است و ما هم به سرعت آن را برطرف کردیم. اینها گوشه‌ای از نتایج اهمیت قائل شدن به نظرات سازنده کاربران محترم برنامه‌های نور است. بعد از اینکه ما به نظر آن کاربر اهتمام نشان دادیم، باعث شد ایشان دو ترجمه بسیار عالی از قرآن به زبان فرانسه به مرکز هدیه کند که الآن در پایگاه جامع قرآنی بارگذاری شده است؛ یکی ترجمه گلوتون و دیگری ترجمه حمزه بوبکر.

اصولاً ما محصولات خودمان را برای کاربر تولید می‌کنیم که او به آسانی از آنها استفاده کند و به نتیجه مطلوب خودش برسد. پس، نظر و خواست استفاده‌کنندگان یا کاربران نیز باید برای ما مهم باشد و هرگز نباید در صدد توجیه اشکالات درست بریابیم. معمولاً کاربران هدف، بادقت و به‌خوبی از برنامه اشکال‌زدایی می‌کنند و به‌نوعی می‌توان گفت چنین عزیزی، از نیروهای مرکز حساب می‌شوند.

برای ارتقای کیفی برنامه‌های اخلاقی مرکز چه راهکارهایی را در نظر دارید؟

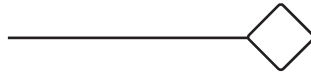
قبل از اینکه به سؤال شما پاسخ بدهم، از مسئولان محترم مرکز تقاضایی دارم؛ از ریاست محترم مرکز، جناب آقای دکتر بهرامی و همین‌طور، از معاون محترم پژوهش، جناب آقای راشدی‌نیا می‌خواهم دو برنامه‌ای مهم اخلاقی و دعایی که اکنون به ثمر نهشته، یعنی «دانشنامه ادعیه و زیارات» یا همان «دانشنامه صحیفه سجادیه» و نیز «دانشنامه نورالجنان ۲» را هرچه زودتر تولید کنند؛ چون در این باره احساس دین و تکلیف می‌کنم.

● نسخه دوم نورالجنان را تولید کنیم و از آنها درخواست می‌کنیم که نظرات و پیشنهادات خودشان را برای ما ارسال کنند. بعد از تجزیه و تحلیل این نظرات، موارد ارزنده و سازنده را مدنظر قرار خواهیم داد و تا جایی که بشود، آنها را اعمال می‌کنیم.

● مسئله دیگر، بحث رونمایی‌هاست که خیلی مهم است؛ چون در این ایام، با کاربران هدف خویش ارتباط حضوری و چهره‌به‌چهره می‌گیریم؛ برای مثال، در نمایشگاه کتاب بین‌المللی تهران در سال ۹۸، برای نرم‌افزار «دانشنامه اخلاق اسلامی» رونمایی گرفتیم و یک نشست علمی برگزار نمودیم؛ شخصیت‌های مثل آقای ایازی که از چهره‌های مطرح اخلاق و قرآن هستند، در این مراسم حضور داشتند و یا آقای ایرانی، مدیر عامل میراث مکتوب نیز در این رونمایی شرکت نموده بودند.

● شما اگر از بخش امور کاربران سؤال کنید، متوجه خواهید شد

**نکته آخر اینکه بزرگان اخلاق
کلاس‌های بسیار خوبی در زمینه مباحث
اخلاقی داشته‌اند؛ مثل حضرات آیات:
مظاهری، مشکینی، حق‌شناس، مجتبی
تهرانی، مجتهدی تهرانی و مصباح یزدی.
می‌توان در آینده فایل‌های صوتی این
بزرگان را نیز به محصولات اخلاقی
خودمان اضافه کنیم که هم کار خیلی
ارزشمندی است و هم مخاطبان بسیاری
دارد**

دعا، دستشان خالی است؛ ولی ما این همه دعا داریم و حرف‌های بسیار و عمیقی برای گفتن داریم. ما با صحیفه سجادیه می‌توانیم دل‌های مسیحیان را تسخیر کنیم.

این نکته را هم باید اضافه کنم که در حوزه تفسیر قرآن، خیلی خوب کار شده است؛ اما در زمینه ترجمه و شرح ادعیه، فقیر هستیم و خیلی کم کار شده است. متأسفانه، بزرگان ما هم که با دعا عجیب بودند، شرح و تفسیر قابل توجهی بر ادعیه ندارند و حتی این ترجمه و شروح اندکی هم که هست، هنوز به طور کامل در دسترس همگان قرار نگرفته است.

در همین راستا، بنده اهتمام دارم که نسخ چاپ سنگی و نسخ خطی شروح ادعیه و ترجمه‌ها را هم در فاز بعدی کارمان به دانشنامه صحیفه سجادیه بیفزاییم تا دیتای اخلاقی و دعایی برنامه‌های ما ارتقا پیدا کند.

نکته آخر اینکه بزرگان اخلاق کلاس‌های بسیار خوبی در زمینه مباحث اخلاقی داشته‌اند؛ مثل حضرات آیات مظاهری، مشکینی، حق‌شناس، مجتبی تهرانی، مجتهدی و مصباح یزدی. می‌توان در آینده فایل‌های صوتی این بزرگان را نیز به محصولات اخلاقی

حضرت امام خمینی (رض) تعبیر جالبی از چهار کتاب: قرآن کریم، نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه و مفاتیح‌الجنان دارند؛ ایشان به اینها می‌گویند: کتب اربعه معرفتی. وقتی حضرت امام در سال ۴۲ به ترکیه تبعید شدند، به محض اینکه به آنجا رسیدند، نامه‌ای خطاب به خانواده خودشان در قم نوشتند و از ایشان درخواست دو بسته چهارتایی کردند؛ یکی بسته چهارتایی ظاهری برای تقویت جسمشان، و دیگری بسته چهارتایی علمی و معنوی برای تقویت جانشان. بسته چهارتایی ظاهری، شامل: مغز بادام، مغز پسته، مغز فندق و کشک بود. بسته چهارتایی معنوی، شامل: قرآن، نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه و مفاتیح بود. در این نامه، حضرت امام، از این چهار کتاب، به عنوان «کتب اربعه معرفتی» یاد می‌کند.

ما یک کتب اربعه حدیثی معروف نیز در حوزه علمیه داریم که عبارت است از: اصول کافی، الاستبصار، تهذیب الأحکام و من لایحضره الفقیه که برای محمدین ثلاث هست: محمد کلینی، محمد طوسی و محمد صدوق. در اینجا هم حضرت امام، یک کتب اربعه معرفتی را معرفی می‌کنند که خیلی مهم هستند. ما برای: قرآن کریم، نهج‌البلاغه و مفاتیح‌الجنان، نرم‌افزارهای خاص تولید کردیم که عبارت‌اند از: جامع تفاسیر نور، دانشنامه علوی و نورالجنان. اما تاکنون برای صحیفه سجادیه محصول مستقلی تولید نکرده بودیم که بحمدالله «دانشنامه صحیفه سجادیه»، این نقیصه را جبران کرد.

بنابراین، با تلاش ما و همراهی مسئولان محترم مرکز انتظار می‌رود که تولید این نرم‌افزار در اولویت قرار بگیرد؛ چون همه ما در برابر این معارف عظیم و انسان‌ساز، مسئول هستیم. اصولاً ادعیه، از مختصات شیعه است. ما در متون شیعی، از دریای بیکران ادعیه معصومین برخورداریم که البته به آن خیلی کم‌لطف هستیم.

به تعبیر بزرگان ما، لسان دعا با لسان روایت فرق می‌کند؛ چون امام معصوم در لسان روایت، با مردم صحبت می‌کند؛ خودشان فرموده‌اند: «نحن معاشر الأنبياء نكلف أن نكلم الناس على قدر عقولهم؛ ما گروه انبیا مأمور هستیم که با مردم به اندازه درک و فهمشان حرف بزنیم.» مخاطب معصوم در روایت، مردم هست؛ ولی در دعا مخاطب امام، حق تعالی است. بنابراین، در دعا حقایق و معارفی را بیان کرده‌اند که ماورای فهم و درک و عقول مردم است و خیلی فراتر از احادیث است.

همان‌طور که اشاره کردم، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های شیعه، دعاست. ما ادعیه‌ای داریم که اهل سنت ندارند. اهل سنت در زمینه

هم اشاره کرده‌ایم و چهارده معصوم را از باب مصداق عملی و اسوه صبر، در ذیل این شاخه ذکر نموده‌ایم.

شما اگر قرآن را نگاه کنید، به هیچ عنوان در آن، معنای تقوا، صبر یا ایمان بیان نشده است. اساساً قرآن کریم در صدد تعریف چیزی نیست؛ بلکه صرفاً به معرفی ویژگی‌های متقیان، موحدان، صدیقان، مخلصان، صالحان، صابران و یا مؤمنان اهتمام ورزیده است؛ زیرا از منظر قرآن، علم به تنهایی مهم نیست؛ بلکه کاربرد آن اهمیت دارد.

آیا مرکز دغدغه‌ای برای ارائه مباحث اخلاقی مطرح در جهان غرب یا بیان شبهات و مسائل روز و پاسخ به آنها را دارد؟

در برنامه‌های قرآنی مرکز مثل دانشنامه علوم قرآن، منابعی مثل آثار آیت‌الله معرفت را که به بررسی و پاسخگویی شبهات مربوط به قرآن پرداخته‌اند، مطرح کرده‌ایم. زمانی ما قصد داشتیم که محصول تخصصی تحت عنوان «شبهات مستشرقین» را تولید کنیم که به دلایلی، متوقف شد.

مطلبی هم که شما اشاره کردید، امیدواریم تا جایی که امکانش باشد، در نسخه‌های بعدی به این حوزه هم ورود پیدا کنیم؛ چون همان گونه که ما فلسفه شرق و غرب داریم، اخلاق شرق و غرب هم داریم و باید به این حوزه‌ها هم پرداخت و لازم است.

از اینکه فرصت خودتان را در اختیار فصلنامه قرار دادید، بسیار سپاسگزارم. ■

یکی از برنامه‌ها و دغدغه‌های رئیس جدید مرکز، جناب آقای دکتر بهرامی، توسعه وب در مرکز است که اگر این امر تسریع گردد، ما شاهد وبگاه اخلاق هم خواهیم بود. البته ممکن است اپلیکیشن موبایلی، خیلی زودتر از اینها مهیا شود؛ بستر موبایلی، در سه حوزه: اخلاق همراه، دعای همراه و زیارت همراه قابل طراحی و عرضه است که نیازهای عمومی و ضروری کاربران را برآورده خواهد کرد

خودمان اضافه کنیم که هم کار خیلی ارزشمندی است و هم مخاطبان بسیاری دارد.

نظر جنابعالی درباره معرفی اساتید اخلاقی یا اخلاق پژوهان در محصولات مرکز چیست؟

در وبگاه اندیشوران، چنین قابلیت هست و اگر کسی بخواهد با اخلاق پژوهان آشنا شود، می‌تواند فهرست مربوط به این قسمت را ملاحظه کند و با سابقه و آثار اساتید و پژوهشگران حوزه اخلاق آشنا گردد.

البته چنانچه کسی بخواهد، با بزرگان و مربیان بزرگ اخلاق مثل آیت‌الله مشکینی یا آیت‌الله مظاهری آشنا شود و از سخنان اخلاقی ایشان بهره ببرد، قاعدتاً این پایگاه، کمکی به او نخواهد کرد. به همین جهت، ما در پایگاه جامع اخلاق و دعا، بخشی مثلاً تحت عنوان «مشاهیر» را جهت معرفی علمای بنام اخلاق در نظر خواهیم گرفت و مباحث اخلاقی آن بزرگواران را ارائه خواهیم کرد.

در حال حاضر، در درختواره اخلاق، ما در کنار موضوعات اخلاقی به این مسئله هم پرداخته‌ایم؛ برای مثال، در کنار عناوینی مانند صبر، اقسام صبر، شرایط صبر یا موانع صبر، به عنوان «صابران»